

**КОРХОНАЛАРДА ПУЛ ОҚИМИ ТЎҒРИСИДАГИ
ХИСОБОТИНИ МОЛИЯВИЙ БУХГАЛТЕРИЯ ЖАДВАЛЛАР
АСОСИДА ШАКЛИНИ КУРИБ ЧИҚИШ**

Ешонқулов Акмал Қудратович

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Бухгалтерия ҳисоби кафедраси ассистенти

Аннотасия: мақолада "пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот" шаклини шакллантириш эволюцияси, шунингдек, бухгалтерия (молиявий) ҳисоботларининг турли хил фойдаланувчилари учун ўзбек ва халқаро стандартларга мувофиқ унинг роли ва мақсади кўриб чиқилади. Ҳисобот усулларининг таҳлили шуни кўрсатдики, ички ҳисобот фойдаланувчилари учун бевосита усул мақбулдир.

Калит сўзлар: нақд пул, ҳисобот, фойдаланувчилар, халқаро стандартлар, жорий фаолият, инвестицион фаолият, молиявий фаолият, пул эквивалентлари.

**PREPARATION OF CASH FLOW STATEMENTS IN ENTERPRISES
ON THE BASE OF FINANCIAL ACCOUNTING TABLES**

Eshankulov Akmal Kudratovich

Samarkand Institute of Economics and Service

Assistant of the Department of Accounting

Abstract: the article examines the evolution of the "cash flow statement" form, as well as its role and purpose in accordance with Uzbek and international standards for various users of accounting (financial) reports. The analysis of reporting methods showed that the direct method is acceptable for internal reporting users.

Key words: cash, reporting, users, international standards, current activity, investment activity, financial activity, cash equivalents.

Миллий иқтисодиётда ислоҳотларни чуқурлаштириш ва иқтисодиётни еркинлаштириш молиявий ресурслардан самарали фойдаланишни, хусусан, ҳисоб миллий ва халқаро стандартлар асосида пул оқимларини бошқариш усулларини такомиллаштиришни талаб этади. Фаолият тури (операцион, инвестиция, молиявий) томонидан молиявий ресурслар ҳаракати тўғрисидаги маълумотларни акс еттириш учун, молиявий ҳисобот таркиби бир "пул оқими ҳисоботи" (шакл Но. 4) сифатида ишлаб чиқилган. Ушбу ҳисобот шакли бизнинг амалиётимиз учун нисбатан янги бўлиб, ҳозирги вақтда кўп ҳолларда фақат 5110 ҳисобида тўлдирилади. Хўжалик юритувчи субъектларнинг кўпчилигида "пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот"нинг моҳияти, мақсади, ахборот имкониятлари ва тўлдириш усулларига еътибор

қаратилди. Шунинг учун тавсияноманинг ушбу бўлимида мазкур ҳисоботни ишлаб чиқаришнинг миллий ва миллий ўзига хос хусусиятлари ва унинг бошқарувга ахборот беришдаги аҳамияти баён қилинади.

Пул оқими жадвалини (шакл сонли 4) бухгалтерия ҳисоби асосий шаклларида бири ҳисобланади, компания маблағлари даромад ва харажатлар ҳақида маълумот умумлаштириш учун ишлатилади қайси. Бухгалтерия ҳисоби ядросини ташкил етувчи маълумотларни сезиларли даражада тўлдиради ва бойитади - "баланс" (1-шакл) ва "молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот" (2-шакл). Маълумки, "баланс" (1-шакл) корхонанинг молиявий ҳолатини маълум бир санада (ҳисобот даври охирида) акс еттиради. Пул оқими тўғрисидаги ҳисобот (4-шакл) молиявий ҳисоботларнинг таркибий қисмларидан бири бўлиб, ҳисобот даврининг бошидан охиригача пул оқимларидаги ўзгаришларни тасвирлайди.

Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот (шакл йўқ. 2) корхонанинг ҳисобот давридаги молиявий-хўжалик фаолияти натижаларини акс еттиради. Бу фаолият нақд ҳолатини таъсир қилувчи муҳим омил ҳисобланади, пул оқими белгисида айтилганидек (шакл Но. 4). Пул оқими ҳақида маълумот жуда муҳим, чунки у молиявий ҳисоботларни фойдаланувчиларга нақд ва нақд пул эквивалентларини ошириш ва ишлатиш қобилиятини баҳолашга имкон беради. Бу ерда нақд пул ва пул эквивалентлари тушунчасига батафсилроқ тўхталамиз. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари (УФРС) ва АҚШ умумий бухгалтерия тамойиллари (УС ГААП) бўйича нақд пул корхона ва талаб бўйича инвестициялар томонидан нақд пулдан иборат.

НСБ сонли 9 "пул оқими жадвалидан" га мувофиқ, нақд пул эквивалентлари қисқа муддатли юқори ликвидли инвестициялар (молиявий инвестициялар) бўлиб, улар маълум миқдордаги пулларга осон ва тез алмаштирилади, шунингдек қийматнинг ўзгариши туфайли маълум бир хавфга ега.

Бу шуни англатадики, нақд пул эквивалентлари юқори ликвидли қисқа муддатли молиявий инвестициялар бўлиб, маълум миқдорга осонлик билан айланади ва қийматнинг ўзгариши хавфига деярли таъсир қилмайди. Улар хазина облигациялари, муддатли депозитлар, депозит сертификатлари ва шунга ўхшашларни ўз ичига олиши мумкин.

Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни тузишда (4-шакл) пул маблағлари ва пул эквивалентлари жамланади ва суммада ҳисобга олинади. Молиявий инвестицияларни пул эквивалентлари шаклида сотиб олиш ва сотиш маблағларни ишлатиш манбаи ёки усули эмас, балки корхонани бошқариш жараёнининг бир қисмидир. Корхонадан инвесторга пул маблағларининг берилиши ва қайтарилиши пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботда акс еттирилмайди (4-шакл).

Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботда пул оқимларининг таснифи. Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботда пул оқимлари ва оқимлари асосан уч тоифага бўлинади: операцион фаолият, инвестиция фаолияти ва

молиялаштириш фаолияти. Пул оқимларини ушбу тоифаларга гуруҳлаш корхонанинг учта асосий фаолиятидан ҳар бирининг нақд пулга таъсирини акс еттиришга имкон беради. Учта тоифанинг нақд пулга таъсири нақд пул колдикларини очиш ва ёпиш даври мобайнида аниқ ўзгаришни англатади.

Нос сонли 9 иловага мувофиқ" пул оқими жадвалидан " (шакл 4), операцион фаолияти бўлган асосий даромад хўжалик юритувчи субъектнинг фаолияти, шунингдек, инвестиция ва молиявий фаолияти билан боғлиқ бўлмаган бошқа хўжалик фаолиятибор.

Одатда, корхонанинг фаолият (асосий) фаолияти маҳсулот, иш ва хизматларни сотишга қаратилади. Операцион фаолиятдан пул оқимлари субъектнинг инвестиция ва молиялаштириш фаолияти таркибига кирмайдиган барча операсияларни ўз ичига олади.

Жадвал 1

Нақд пул тушумлари	нақд тўловлар
сотилган товарлар (ишлар, хизматлар) учун харидорлардан тушумлар	Пайменс Таъминотчиларга тўловлар таъминотчиларга тўловлар
операцион фаолиятдан олинган бошқа даромадлар	Каш пайд ходимларга тўланган пул маблағлари операцион фаолият билан емплоеес
	Отхер ревенуес боғлиқ бошқа даромадлар

Операцион фаолият билан боғлиқ пул тушумлари ва тўловлар

Инвестиция фаолияти-пул эквивалентларига киритилмаган узок муддатли активларни ва бошқа инвестиция объектларини сотиш ва сотиб олишдан иборат фаолият.

Шундай қилиб, асосий воситалар, номоддий активлар ва бошқа узок муддатли активларнинг олди-сотдиси инвестиция фаолиятининг асосий таркибий қисмидир. Тегишли пул тушумлари ва чиқимлари пул оқимлари

тўғрисидаги ҳисоботнинг инвестиция фаолияти бўлимида акс еттирилади (4-шакл). Инвестиция фаолияти билан боғлиқ пул оқими маълумотлари муҳимдир, чунки пекйпкахкелажақда пул оқимларини яратиш ва пул оқимларини яратиш учун кутилган пекйпкахга еътибор қаратиш учун мўлжалланган.

НАС 9-сонли "пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот" (4-шакл) га мувофиқ, молиявий фаолият корхона фаолияти натижасида капитал ва қарз миқдори ва таркибини ўзгартириши мумкин бўлган фаолиятдир.

Жадвал 2

Флов оф фондс Инвестиция фаолияти билан боғлиқ маблағлар оқими

Нақд пул тушумлари	нақд тўловлар	Д
асосий воситаларни йўқотишдан олинган даромад	асосий воситаларни сотиб олиш	
асосий воситаларни сотиб олиш номоддий активларни сотишдан олинган	даромад номоддий активларни	Й
сотиб олиш узоқ муддатли ва қисқа муддатли инвестицияларни	сотиб олиш узоқ муддатли ва қисқа муддатли инвестицияларни	
сотиб олиш бошқа инвестиция фаолиятини сотишдан олинган даромад инвестиция фаолиятидан бошқа	пул тўловлари	

емак, молиявий фаолият натижасида сомпоситион компаниянинг ўзлик ва мажбуриятларининг ҳажми ва омпозицияси ўзгаради. Бундай фаолиятдан келиб чиққан пул оқимлари пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботнинг молиявий фаолият бўлимида акс еттирилади (4-шакл). Шунинг учун молиялаштириш фаолияти билан боғлиқ пул оқимлари ҳақидаги маълумотлар зарур, чунки у келажақдаги пул оқимларини башорат қилишга имкон беради.

Жадвал 3

Фаолиятни молиялаштириш пул оқимлари

Нақд пул тушумлари	нақд пул тўловлари
фоизлар олинган	фоизлар тўланган
дивидендлар олинган	дивидендлар тўланадиган
даромадлар чиқарилган аксиялардан берилган аксияларга	чиқарилган аксияга пул тўловлари
узоқ муддатли кредитлар даромад	нақд тўловлар узоқ муддатли кредитлардан олинган даромадлар узоқ муддатли кредитлардан олинган
даромадлар узоқ муддатли ижарадан	олинган даромадлар
бошқа пул тушумлари	бошқа пул тўловлари

Шундай қилиб, халқаро молиявий ҳисобот стандартлари (ИФРС) ва миллий стандартлар ўртасидаги асосий фарқ шундаки, УФРС бўйича молиявий фаолият қисқа муддатли инвестициялар каби узоқ муддатли инвестицияларни ўз ичига олади.

Ҳозирги вақтда миллий стандартлар молиявий фаолиятга фақат қисқа муддатли инвестицияларни назарда тутди. Ошкор муносабати билан УФРС асосланган пул оқимларини бир баёнот тайёрлашда, у молиявий фаолияти тегишли таърифларни фойдаланиш тавсия этилади

Нақд пулсиз операсиялар. Кўпгина фаолият турлари пул оқимларига таъсир қилади ва натижада ҳисоботда уларнинг турлари бўйича бўлим мавжуд. Шу билан бирга, операсион, инвестиция ва молиялаштириш фаолияти билан боғлиқ айрим операсиялар пул оқимларига таъсир қилмайди. Моддий ва номоддий активларни конвертасия қилиш учун аксиялар ва облигасиялар чиқариш ёки узоқ муддатли активларни бошқа узоқ муддатли активларга айлантириш нақд пулсиз инвестиция ва молиявий операсияларга мисол бўлиши мумкин. Нақд пулсиз операсиялар асосий фаолият билан боғлиқ бартер операсияларида намоён бўлиши мумкин. Баъзи корхоналарда нақд пулсиз операсияларнинг бу тури савдо операсияларининг асосий қисмини ташкил қилиши мумкин. Шунинг учун, бизнинг назаримизда, нақд пул иштирокисиз битимларни (айниқса бартер операсияларини) тўғри очиб бериш пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни тайёрлаш ва таҳлил қилишда муҳим аҳамиятга эга.

Умуман пулни жалб қилмайдиган инвестиция ва молиявий операсиялар келажакдаги пул оқимларига таъсир қилади. Нақд пулсиз операсиялар бўйича маълумот пул оқими ҳисоботида илова сифатида тақдим этилишини таклиф қиламиз.

Ҳозирги вақтда бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари нақд пулсиз инвестиция ва молиявий операсиялар ва асосий фаолият ҳақида маълумот беришни талаб қилмайди.

Бухгалтерия ҳисоби нақд пул асосида амалга оширилганда даромадлар нақд пул олинганда ва харажатлар улар тўланганда ҳисобга олинади. Бу корхона фаолият пул оқимлари ҳақида ўйлаш учун зарур бўлса, бу тартиби, айниқса, фойдалидир. Аслида, корхона фаолият пул оқимлари соф натижа пул усули билан ҳисоблаб, унинг фойда тенгдир. Операсион фаолиятдан олинган пул оқимларининг соф оқимини ҳисоблаш учун базавий базани ҳисоблаш усулини касса усулига ўзгартириш керак.

Операсион фаолиятни ҳисоблашнинг тўғри усули нақд пул тушумлари ва тўловларининг асосий тоифаларини ҳисобга олади ва моҳиятан нақд пул асосида тайёрланган даромад белгисига ўхшайди. Тўғри бухгалтерия усулини қўллаш орқали турли тоифадаги нақд пул суммаларини қайта ҳисоблаб чиқинг, ёки корхонанинг нақд пулини таҳлил қилиш ва таснифлаш орқали, ёки нақд пул асосида ҳисобланган даромад ва харажатлар, нақд пул асосида ҳисоблаб чиқилади, тегишли миқдорларга конвертасия қилиш йўли билан аниқланиши мумкин.

Кўпгина корхоналар жуда катта миқдордаги пул оқимларига ега бўлиб, бу операсион фаолиятдан пул оқимларини таҳлил қилиш ва таснифлашни жуда қийинлаштиради. Дедуксия тамойилига кўра, енг самарали усул бухгалтерия ҳисобида акс еттирилган суммаларни асос қилиб олишдир.

Манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида” Қонуни(янги таҳрири), ЎРҚ №404- сон,2016 йил 13 апрел, “Халқ сўзи”газетасининг 2016 йил 14 апрелдаги 73 (6508)- сони.
2. Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари” тўплами, Т.: ЎзБАМА,- 2008 й.
3. Тулаходжаева М.М. Финансовая отчетность в соответствии с МСФО.ввв.норма.уз.
4. Грей С., Нидлз Б. Финансовый учет: Глобальный подход. М.: Издательство Волтерс Клувер, 2006.
5. Панков Д.А. Анализ хозяйственной деятельности. - М.: ООО «Новое знание», 2003.
6. Ковалев В.В. Финансовый учет и анализ: концептуальные основы. -М.: Финансы и статистика, 2004.